

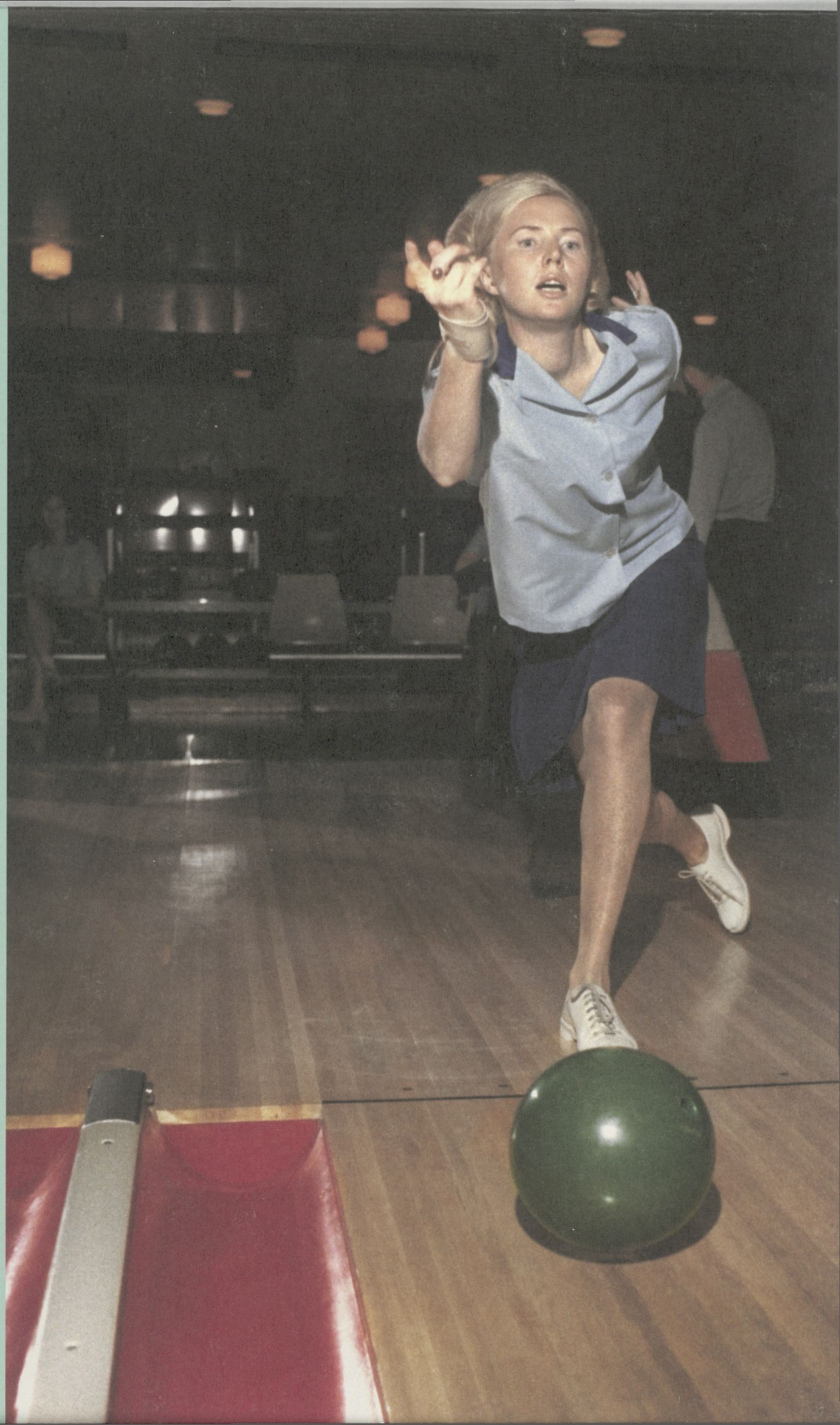
LEKAR OCH SPEL FATABUREN

LEKAR OCH SPEL

FATABUREN

2014

2014

LEKAR OCH SPEL

Red. Dan Waldetoft

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN – Nordiska museets och Skansens årsbok – är en skatt av kulturhistoriska artiklar som har publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har i dag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Samfundet Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2014
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Redaktör Dan Waldetoft
Medredaktör Kristina Lund
Bildredaktörer Jonas Hedberg och Marie Tornehave
Översättning till engelska Alan Crozier
Omslag och grafisk form Lena Eklund, Kolofon
Omslagsfoto KW Gullers, © Nordiska museet

Tryckt hos Göteborgstryckeriet 2014
ISSN 0348 971 X
ISBN 978 91 7108 572 6

Lovverksamhet med gammaldags lekar. Foto: Peter Segemark, © Nordiska museet.

Skumgummi hopp och tidsresor

Lek och lekfull pedagogik på Nordiska museet

WENKE RUNDBERG är sektionschef med ansvar för Nordiska museets pedagogiska verksamhet.

FÖR MÅNGA ÅR sedan stod jag i en av Nordiska museets hissar med en grupp seniorer som hade bokat en visning. Hissfärden tog en knapp minut, och efter den inledande tystnaden harklade sig en av männen och berättade att han flera gånger hade besökt museet som barn. »Det här var faktiskt mitt favoritmuseum«, lade han till. De andra i seniorgruppen nickade igenkännande: museibesök i barndomen, jo, det mindes man ju.

En bild kom för mig: en kostymklädd gosse med blankt hår och knästrumpor, stillsamt betraktande en monter. Så måste det ha sett ut då, på det sena 1920-talet, när mannen framför mig var liten. När hissen stannade och gruppen gjorde sig beredd att kliva av med sina käppar och rollatorer sade mannen som i förbifarten: »Tänk vad kul det var att leka kurragömma i gallerierna. Vad vi sprang!«

Barn som leker kurragömma eller kull i museets utställningar är med andra ord inget nytt. En stark gissning är att det har lekts både i trapphus, mellan montrar och inte minst på den inbjudande golvytan i stora hallen ända sedan museibyggnaden på Djurgården in-

vigdes. Den här sortens lek i museet är för det mesta oorganiserad och sker direkt mellan barnen utan de vuxnas medverkan. Ofta är leken kort och flyktig, den kanske uppstår i kön till restaurangen eller i förflyttningar mellan utställningarna. Leken avstyrs ofta av de vuxna om den är för vild eller högljudd.

Utöver den spontana lek som uppstår mellan barnen själva och som inte kräver någon särskild lokal eller tidpunkt, finns det också lek som initieras av museets pedagoger och som främst vänder sig till familjepubliken. Den är strukturerad och den har en tydlig pedagogisk agenda. Den är för det mesta platsbetingad och/eller beroende av rekvisita eller föremål. Den försiggår i Lektugan men kan också flytta ut till stora hallen eller utställningarna med till exempel kluriga frågepromenader, gammaldags lekar med mera.

En stor del av museipedagogernas arbete handlar ändå om verksamhet riktad mot skolan. Där är uppdraget att konkretisera och begripliggöra museets utställningar för skolbarn i olika åldrar. Museipedagogerna lägger stor vikt vid att arbeta med metoder som ska stimulera barn och ungas nyfikenhet, deras sinnen, samt deras förmåga till fantasi och inlevelse. På så sätt kan man säga att det pedagogiska arbetet riktat mot skolan använder sig av metoder som ligger leken nära.

Undervisning eller lek

Att barn ska få använda museerna och upptäcka kulturhistoria eller konst utifrån sina behov ses numera som en självklarhet i Museisverige. Inget museum vill framstå som barnovänligt och majoriteten av museerna anordnar någon form av verksamhet i gränslandet mellan lek och pedagogik. Att ha en egen verkstad, särskilda miljöer eller utställningar för barn är i dag ett måste för ett museum med självaktning. Även Nordiska museet har sedan 1970-talet, med något kortare avbrott, haft en barninriktad verksamhet med särskilda och ändamålsenliga miljöer.

Men så har det inte alltid sett ut. Vid en sökning i museets arkiv och en genomgång av museets årsredogörelser i *Fataburen* mellan

Carl-Herman Tillhagen undervisar skolbarn, slutet av 1930-talet. Foto: Nordiska museet.

Bryggan - nyskapande barnverksamhet på Nordiska museet. Foto: Nordiska museet.

åren 1908 och 1929, det vill säga efter det att museibyggnaden på Djurgården stod klar, syns inga särskilda spår av vare sig barn eller lek på museet. Under dessa år redovisas endast den »undervisning« som bedrivits, och den beskrivs mycket kortfattat. De skolor eller elever som omnämns är främst från högre utbildningar som Konsthögskolan, Tekniska skolan, Handarbetets Vänner och liknande.

Efter att Ernst Klein tillträtt som museilektor 1929 händer något. Plötsligt ökar årsredogörelsen i omfattning och för första gången nämns begreppet »pedagogisk verksamhet«. Dessutom pekas en (ny) besökargrupp ut på museet, nämligen barn och unga:

Vad slutligen beträffar den viktiga kategori museibesökare som skolungdom utgör ... (1930)

Under åren 1938–1960 går det att läsa om skolverksamheten varje år. Ett nära samarbete med Stockholms stads folkskoledirektion pågår och vissa årskurser i Stockholms folkskolor har obligatorisk undervisning på museet. Däremot sägs inget som tyder på att det finns en verksamhet för barn och unga utanför de mer formella skolvisningarna. Inte förrän i mitten av 1960-talet:

Från den 22 november förekom varje söndag följande aktiviteter i museet, nämligen visning av någon av museets avdelningar, filmvisning, tävling för skolungdom. (1964)

Den här typen av helg- och lovaktiviteter verkar ha pågått fram till 1970. Då kommer skrällen. Museet inrättar detta år en särskild barnavdelning, där det bland annat finns möjlighet att klä ut sig och hoppa i en skumgummibassäng. Nu skulle barnen få använda museet på sitt eget sätt:

Barn går på museum på ett annat sätt än vuxna. Vill man närma sig dem får man göra det på deras villkor via deras naturliga arbetsätt: lek. (Eva Lis Bjurman, 1972)

Bryggan fanns under ett par år på det tidiga 1970-talet men ganska snart verkade man ha tagit bort skumgummit och i stället ersatt det med mindre utställningar och mer praktisk verksamhet, typ »prova på«. Bryggan läggs så småningom ned och ersätts av olika verkstäder för barnverksamhet under 1980-talet. Verkstäderna pågår med vissa avbrott för ombyggnation och tjänstledigheter under hela årtiondet. Fokus verkar främst ha varit på praktiskt arbete, och ganska avancerat sådant, som tunnbrödsbakning, schablonmålning, ostystning med mera.

Storsatsningen Lektugan, som invigdes 1991, var delvis ett nytt sätt att arbeta med barn på museet. Till skillnad från tidigare miljöer var Lektugan genomarbetad i sitt uttryck och både »innemiljöer» och »utemiljöer» var integrerade med varandra. Barnen skulle inte erbjudas enstaka pedagogiska stationer utan en helhet, en fantasivärld på landet på 1890-talet. I Lektugan skulle barnen få

Elever provar en kopia av ett snörliv.
Foto: Peter Segemark,
© Nordiska museet.

utlopp för sin upptäckarglädje och förmåga att använda fantasin. Och det är i Lekstugan som museets nuvarande pedagogiska och familjeinriktade verksamhet har sitt nav och hjärta.

Lekstugans tidsresor och fria lek

Till Lekstugan kommer barnfamiljer, mor- och farföräldrar med barnbarn men också grupper från både skola och förskola. Under vardagsförmiddagar kan skolgrupper boka något av de pedagogiska programmen *Tidsresan* eller *Lekstugan för de yngsta*. Under eftermiddagar och helger besöks Lekstugan under friare former. I bägge fallen är lek och fantasi viktiga komponenter och ledord i verksamheten.

Under en Tidsresa får elever och barn från skola och förskola under en timmes tid resa tillbaka till »förr i tiden«, det vill säga till 1800-talets slut. Museets pedagoger leder Tidsresan och har då rollen som mor i stugan. De medföljande pedagogerna från skolan förvandlas till stalldräng, lagårdspiga och handelsfru. Barnen blir småpigor och smådrängar. Att de medföljande vuxna tar aktiv del i Tidsresan är viktigt. När vuxna signalerar »nu ska vi leka« och klär på sig de kläder som hör ihop med respektive roll är det lättare för barnen att försätta sig i den speciella stämning som krävs för att de ska vilja och våga ta steget in i en annan verklighet, i synnerhet gäller detta de yngre förskolebarnen. Är det äldre skolbarn, i åldrarna sju till tio år, går det att ta ut svängarna mer och de vuxnas positiva inställning är snarare ett stöd för att de ska våga släppa fram leken inom sig utan att känna sig barnsliga. För en del barn är det av olika skäl svårt att leka. De vill gärna försäkra sig om att det inte är på riktigt det vi gör. Visst är det här inte riktigt vatten? Visst låtsas vi bara dricka kaffe? Andra barn kastar sig in i leken utan förbehåll. De går direkt in i rollen som piga eller dräng och glädjen och njutningen hos dem är uppenbar när de får sina »arbetsuppgifter« eller om mor i stugan strängt förmanar dem att inte glömma bort att bocka eller niga för handelsfrun.

Innan barnen kommer till en Tidsresa ska de ha förberetts av

sina egna pedagoger i skolan. Museet skickar ett särskilt förberedelsematerial till alla inbokade grupper och i materialet finns »Sagan om Oskar och Anna«. Dessa fiktiva barn är i åldrarna sju och nio år och de är nutidsbarnens viktiga identifikationsobjekt. Oskar och Annas värld ser visserligen annorlunda ut än nutidsbarnens värld, men med lek och fantasi får barnen från förskola och skola pröva på Oskar och Annas tillvaro för en stund. På så sätt skapas förhoppningsvis en förståelse och insikt om att livet kan levas på olika sätt, i både tid och rum.

Även om lek är det bärande inslaget under Tidsresan finns där ändå en tydlig struktur med en början och ett slut. Vardagseftermiddagar och helger är Lekstugan öppen för alla och barnen har då större möjlighet att leka länge och på djupet. Även här kan man se hur barn närmar sig miljön på olika sätt. Det finns de som har svårt att komma till ro i Lekstugan. Det finns så mycket att undersöka och titta på att de aldrig hinner stanna upp och starta en mer ingående lek. I stället provas först brunnen, sedan färjan, därefter vägen i handelsboden. Men de flesta barn, särskilt de som har varit i Lekstugan tidigare, går rakt in i leken. Äldre barn bjuder ofta in varandra till rollspel, även om de inte känner varandra sedan förut. »Okej, du kan vara vår lillasyster säger vi.«

De äldre barnen fantiserar oftast fram ett scenario med olika karaktärer – inte sällan en familj, de lägger till och hittar på spännande händelser under lekens gång. Under leken händer det att barnen förvränger sina röster genom att försöka prata dialekt eller att låta »gammaldags«, som ett knep att förstärka sina roller. I de äldre barnens rollekar märks tydligt hur de omsätter sina historiska kunskaper i lekens kreativa process. Då och då dras de medföljande vuxna med i leken, kanske blir de bjudna på kaffe eller så får de agera någon »utifrån«, som på något sätt interagerar med den fiktiva familj barnen har skapat. Men för det mesta leker barnen utan vuxen inblandning och de går då gärna så djupt in i leken att det kan vara svårt att bryta det speciella, nästan magiska tillstånd som de befinner sig i.

Lekstugan, dags att
vattna djuren.

Några barn kör med
häst och vagn.

Foton: Karolina
Kristensson, © Nord-
iska museet.

Svartvitt blir färg

En viktig uppgift för en museipedagog är att fungera som en förbindelselänk mellan de utställda föremålen och publiken. Museipedagogerna kan ge det där extra som en utställningstext inte hin- ner med, ett fördjupande och ibland problematiserande perspektiv. När publiken är ung, saknar historiska referensramar och kommer till museet i skolans regi i stället för av fri vilja, ökar museipeda- gogens utmaning. Det är helt enkelt svårare att få utställningar och föremål att verka relevanta för en 14-åring på klassutflykt än en intresserad senior- eller universitetsgrupp.

Då museipedagogerna möter små barn i Lektugan sker lärandet om »förr i tiden« genom leken, men med äldre elever får man ta till andra metoder. Med äldre elever är det också nödvändigt att det förenklade begreppet får nya och mer komplexa dimensioner med differentierade tidsindelningar och aspekter som klass, ålder och kön.

En viktig utgångspunkt för museipedagogerna på Nordiska mu- seet är att försöka få eleverna att förstå att de historiska människor som döljer sig bakom museets föremål inte var konstiga eller till och med korkade. Museipedagogerna vill skapa en förståelse för att de var människor som levde i en annan kontext och att de gjor- de sina val utifrån den, så som vi gör våra val utifrån den tid vi lever i. En annan viktig utgångspunkt är att få eleverna att förstå att människor förr, med största sannolikhet, hade samma upp- sättning känslor som vi har. De kunde vara förälskade, glada, arga, ledsna, rädda.

En gång sade en lite pojke till mig under ett museibesök: »Förr i tiden, då var allt svartvitt.« Museipedagogernas uppgift är att få den svartvita bilden att bli nyanserad och levande.

Ett lekfullt arbetssätt

Museipedagogikens ständiga dilemma är att anpassa verksamheten till skolans läroplaner utan att det för den skull blir som i ett klassrum. Museerna ingår inte i det formella utbildningsväsendet, men strävar hela tiden efter att bli uppmärksammade av det.

En del lärare vill kunna »bocka av« delar av kursplanen genom en timmes museibesök. Det ställer naturligtvis höga, närmast orimliga krav på museipedagogen. Elevernas förkunskaper i en och samma klass kan skifta stort och jämför man förkunskaper och studievana mellan elever i olika skolor blir det ändå tydligare att det inte finns ett upplägg som passar alla elever. Därför är det viktigt att museipedagogerna är flexibla och lägger sig på en nivå som kan passa alla elever i en klass. I många klasser finns det en liten klick studiemotiverade elever, men det stora flertalet, särskilt på högstadiet, visar ingen större entusiasm vid ett museibesök. Då krävs en hel del kreativitet för att fånga deras intresse.

Ett lekfullt arbetssätt letar sig därför även in i den övriga pedagogiska verksamheten i mötet med elever i museets utställningar. Precis som vid Tidsresan, då de yngre barnen får leka rollekar och därmed pröva en annan identitet under en timmes tid, försöker museipedagogerna även få de äldre eleverna att använda sin inlevelseförmåga och fantasi för en stund. Med hjälp av berättelser och frågeställningar strävar de efter att skapa ett slags vidgat medvetande där eleven ställs inför den hisnande reflektionen: *tänk om det hade varit jag!*

Att väva en kort berättelse kring ett föremål eller en monter och att få en 14-åring att i sitt inre måla upp en bild av ett liv utan elektricitet och badrum, där sjukdomar inte botades på vårdcentraler eller sjukhus och där hårt arbete var en självklar del av en yngre tonårings tillvaro, kan vara en utmärkt väg till att skapa nyfikenhet och att ge nycklar in till ett historiskt intresse.

Något annat som fungerar väl är att ha med en uppsättning rekviritaföremål under mötet med skolklassen. Att få känna på, lukta, smaka och kanske klä sig i ett plagg ökar elevernas delaktighet och

nyfikenhet. Vid flera tillfällen har jag upplevt hur elever som har satt på sig ett snörliv eller en krinolin ställer frågor som rör hygien, synen på sexualitet och på manligt och kvinnligt. Den här typen av frågor (som hur ofta man duschade på 1700-talet) kommer från elevernas egna liv och erfarenheter och skiljer sig mot frågor som ställs för att de vet att man »borde« ställa för att få bra betyg.

Att ta på och undersöka något verkar även hjälpa eleverna att få tillgång till sin egen fantasi och lekfullhet. Många gånger har jag sett elever som provar ett enstaka plagg och som plötsligt förändrar sin hållning, mimik eller sitt tonläge. I sådana ögonblick kan också helt spontana repliker komma från den mest coola 16-åring som för en kort stund har gått in i en annan roll. Hen är inte längre en svensk tonåring på ett museum, utan kanske en ung kvinna på 1700-talet med hård korsett och vitt puder.

Tänk om det hade varit jag!

Sociala medier – en ny slags lek?

Sedan åtminstone tio år har frågan dykt upp vid olika tillfällen: Borde vi/ni inte använda ny teknik i högre utsträckning i verksamheten med barn och unga? Och visst kan tekniken hjälpa och stötta en verksamhet eller erbjuda ett komplement, som till exempel barnaudioguiden gör. Men tekniken utvecklas snabbt och den är dyr att köpa in och underhålla. Däremot har sociala medier och även bloggar möjliggjort ett nytt användande av museet, där besökare kan interagera med utställningarna med hjälp av text och bild. Ibland sker det på museets uppmaning, som i den lättsamma Facebook-tävlingen Gissa föremålet eller i Hårbloggen. Ibland är det helt på eget initiativ, som bilder på Instagram. Det som är utmärkande för publikens delaktighet vad det gäller sociala medier är att det verkar ske både spontant och frivilligt. Troligtvis är det betingat av lust och nyfikenhet, precis som leken.

Att fotografera sig själv i en utställning och sedan lägga upp bilden på sociala medier ger möjlighet att skapa sin egen tidsresa i miniformat. Går man igenom de olika taggar som är knutna till

Nordiska museet på Instagram hittar man en del bilder på framförallt unga vuxna i olika posar och miljöer runt om på museet. Ett utmärkt tillfälle att för en stund leka med tanken att man är någon annan i en annan tid.

Kanske kommer vi att se mer av den här sortens spontana uttryck i de sociala medierna och deras efterföljare. Det kanske till och med kan bli ett nytt slags kurragömmalek i museet. Något som sker parallellt med barnens spontana lek i trapphus och på stora hallens golvyta – en sorts lek som uppstår i stundens ingivelse och som initieras av besökarna själva.

Selfie på museet framför en 1950-talsspegel. Foto: Emma Juric.